

Integratie van natuurlijke en culturele landschapscomponent

Toen de WLO werd opgericht, stond de landschapsecologie in Nederland aan het begin van haar ontwikkeling. Het vak werd nog niet gedoceerd aan universiteiten en het natuurbeheer maakte nauwelijks gebruik van haar inzichten. Dat is nu anders. De landschapsecologie is niet meer weg te denken uit onderwijs, onderzoek en terreinbeheer. En dat mag een van de grote verdiensten heten van de WLO. Kan de WLO daarmee met pensioen? Deze vraag stond centraal in onze laatste algemene bestuursvergadering.

Hebben we als werkgemeenschap nog een taak anders dan een netwerk voor professionals te vormen? Ik denk van wel. In Nederland heeft de landschapsecologie zich in haar ontwikkeling sterk gericht op de abiotische en biotische patronen en processen – het natuurlijke domein – in het landschap. Het menselijke – of culturele – domein kreeg vooral aandacht vanuit het perspectief van de invloed die het kan uitoefenen op voornoemde patronen en processen. Door deze benadering zijn aansluitingen bij andere dimensies van de ‘landschapskunde’ niet altijd goed gelegd. Laat ik proberen dat duidelijk te maken aan de hand van een anekdote.

Bloody rocks and muck

Jaarlijks geef ik voor de universiteit van Cork in Ierland een cursus landschapsbeheer in de Burren. De Burren is een karstplateau aan de Ierse westkust met een uitzonderlijke geologie, hydrologie en ecologie. Bovendien is het gebied al sinds het neolithicum bewoond en in gebruik. Het landschap ‘ademt’ geschiedenis door een enorme rijkdom aan cultuurhistorische elementen. Als gevolg van moderne sociaal-economische ontwikkelingen staat dit landschap sterk onder druk. De opdracht aan de studenten luidt: neem uitgebreid kennis van de abiotische, biotische en culturele aspecten van het landschap en ontwerp op basis daarvan een toekomststrategie voor de Burren. Onder de deelnemers aan de cursus dit voorjaar bevond

zich een opmerkelijke studente. Laten we haar Siobhán noemen. Siobhán komt uit het havengebied van Cork, een ruwe volkswijk, en ze had – zo werd al snel duidelijk – de stad nog nooit verlaten. Ze was een nogal luidruchtige, enigszins cynische jonge vrouw met, zoals de Ieren dat noemen *an attitude*. Na een uitgebreid exposé over de karstgeologie, was haar commentaar: “Just bloody rocks.” De hydrologie kwam er al niet veel beter af: “Who the hell is interested in water?” Bodems waren “just muck” en flora en fauna konden het met even laattunkende commentaren doen. Na enkele velddagen bezochten we een hoogplateau met uitgestrekte, zeer soortenrijke halfnatuurlijke graslanden die ontstaan zijn onder een eeuwenlange extensieve begrazing met vee. Op dit plateau bevinden zich restanten van menselijke occupatie vanaf de vroege prehistorie tot in onze tijd. De bewoning is geassocieerd met ondoorlatende silicaatafzettingen in de kalksteen die de basis vormen van lokale watersystemen en bronnen. De studenten lieten zich neer op een lage, overgroeide muur die volgens recent onderzoek gebouwd werd in de vroege Bronstijd. “Bloody stones!”, was de overmijdelijke verzuchting van Siobhán, op mijn vraag: waar denk je op te zitten. Nadat ik de studenten de geschiedenis van bewoning en landgebruik aan de hand van de aanwezige cultuurhistorische elementen en de plantengemeenschappen had uitgelegd, werd Siobhán opvallend stil. De volgende ochtend, voor we weer het

MATTHIJS SCHOUTEN

Prof. Dr. M.G.C. Schouten
Staatsbosbeheer, Postbus 1300,
3970 BH Driebergen
M.Schouten@staatsbosbeheer.nl

Foto Matthijs Schouten

veld ingingen, kwam ze naar me toe en bekende dat ze de cursus “bloody cool” begon te vinden. Ze had, vertelde ze, lang wakker gelegen die nacht en nagedacht over de geschiedenis van dat hoogplateau; over de wijze waarop de eerste bewoners plekken met permanente watervoorziening hadden uitgezocht; over het feit dat daar 4.000 jaar geleden vee graasde, net zoals dat nu nog gebeurt; en dat duizenden jaren lang de bewoners uitgekeken hadden over eenzelfde landschap als er nu nog ligt. En als vanzelf was ze zich zorgen gaan maken over de toekomst van dit gebied onder de sterk veranderende sociaal-economische omstandigheden in Ierland.

Cultuurlijke laag blinde vlek

Het was duidelijk dat Siobhán door het landschap gegrepen werd op het moment dat ze beseftte dat niet alleen de mens invloed heeft op het landschap maar dat omgekeerd het landschap ook invloed heeft op de mens. Als landschapsecologen hebben we vanouds een onderscheid gemaakt tussen de natuurlijke en cultuurlijke domeinen of lagen van het landschap en wat betreft de relatie tussen die twee ons – zoals gezegd – vooral gericht op de invloed van de mens en zijn cultuur op de natuurlijke gegevens. Die relatie is echter complexer. De natuurlijke gegevens bepalen omgekeerd ook het culturele domein. Dat geldt voor de concrete verschijningsvorm ervan: op voornoemd hoogplateau zijn de aard en de locatie van de cultuurhistorische elementen sterk gedictieerd door geologische, hydrologische en ecologische eigenschappen van het landschap. En dat geldt ook op een meer abstract niveau. In de wijze waarop we landschap beleven en waarderen, spelen vele zaken een rol, maar een wezenlijke factor is de mate waarin het landschap als betekenisdrager fungeert. In die context spelen ook de betekenisvolle verbindingen tussen de natuurlijke en de cultuurlijke lagen van het landschap een rol: de *bloody stones* van Siobhán hebben

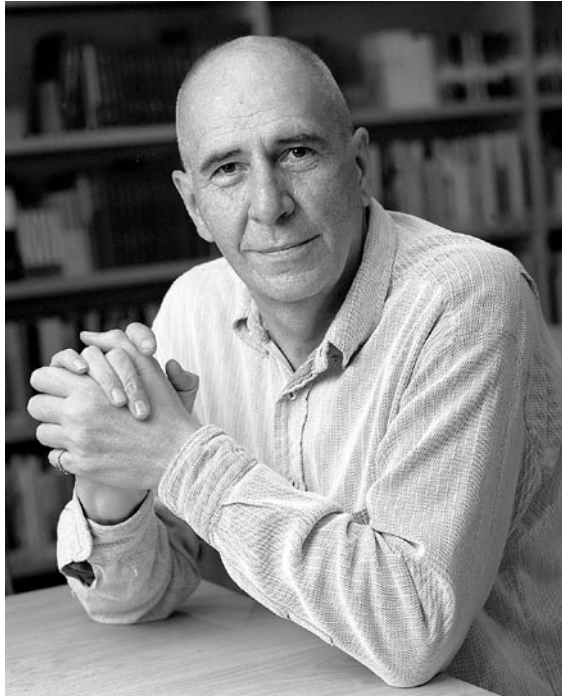
in het halfnatuurlijke weidelandschap van de Burren, een andere betekenis dan wanneer ze op een golfterrein of in een nieuwbouwwijk zouden liggen.

De zorgen van Siobhán over de toekomst van de Burren bij een veranderend sociaal-economisch klimaat heeft betrekking op een ander belangrijk raakveld tussen het natuurlijke en het cultuurlijke domein van het landschap. In dat raakveld komen vragen naar voren over de relaties tussen sociaal-economische ontwikkelingen, duurzaam landgebruik en landschapsecologische processen.

Het natuurlijke domein van het landschap is vooral het onderzoeksterrein geweest van aard- en natuurwetenschappers – en het merendeel van onze landschapsecologen komt uit die hoek –, het cultuurlijke domein van sociaal-geografen, cultuurhistorici, belevingspsychologen en sociaal-economen. Deze twee werelden verstaan elkaar nog niet altijd even goed. Dat valt me bijvoorbeeld op als ik bij Staatsbosbeheer discussies bijwoon over vormen van terreinbeheer die de vier kerntaken van de organisatie – natuurbehoud, landschapsbeheer, recreatie en houtproductie – dienen te integreren. De verbanden tussen de abiotische en biotische componenten van de terreinen worden gemakkelijk gelegd; de koppeling naar de cultuurlijke lagen blijkt veel moeilijker. Zeker, het onlangs verschenen, uitermate rijke boek *Europe's living landscapes* – zie bespreking elders in dit nummer – bevat diverse studies die proberen de verschillende domeinen van het landschap functioneel met elkaar in verband te brengen. Maar het boekwerk laat ook zien dat er op conceptueel en methodologisch gebied nog belangrijk werk te verrichten is.

Integratie van groot maatschappelijk belang

Dit soort werk wint aan urgentie. Dat wat we de verrommeling van het landschap zijn gaan noemen, lijkt mij

voor alles een proces waarin de verbindingen tussen de verschillende lagen en domeinen van het landschap verbroken worden: landschapsecologische processen gaan verloren, functionele verbanden tussen natuurlijke en culturele componenten verdwijnen en daarmee wordt ook de betekenisdragende dimensie uitgehold. Maar het proces ontglipt ons. We mopperen erover en wijzen beschuldigende vingers naar politiek en beleid. Los van de bestuurlijke en politieke moerassen heeft het feit dat we zo weinig grip krijgen op de verrommeling – zo lijkt mij – ook te maken met het gegeven dat onze benadering van het landschap nog steeds tamelijk sectoraal is en dat verbindende en sectoroverschrijdende kaders nog onvoldoende ontwikkeld zijn. Met zulke kaders is het gemakkelijker van een defensieve naar een offensieve houding over

te gaan. Veranderingen in het landschap zijn niet tegen te houden en zullen zich waarschijnlijk in steeds hoger tempo voltrekken. We kunnen daar als landschapsecologen over klagen, maar we kunnen ook, in samenwerking met de meer cultuurgerichte disciplines in de ‘landschapskunde’, proberen aan de veranderingen richting en sturing te geven. Dan is overigens ook aansluiting bij de landschapsarchitectuur nodig. Deze discipline is van nature sterk toekomstgericht en heeft op allerlei wijzen relaties ontwikkeld met de mens- en cultuurwetenschappen.

Ik zou graag zien dat de WLO een organisatie is die werkt aan integratie van de natuurlijke en culturele component van het landschap. Over het hoe heb ik ook wel ideeën. We zouden als WLO of als WLO werkgroep een studiegebied in Nederland kunnen uitzoeken waar ingrijpende veranderingen in het landschap te verwachten zijn. Naar analogie van de opdracht in de Burren, zouden we dat landschap in al zijn componenten, lagen en domeinen kunnen analyseren en de verbanden, functies, waarden en betekenissen daarin onderzoeken. Laten we dan, uitgaand van de te verwachten sociaal-economische ontwikkelingen – het Rapport *Nederland later* uitgebracht door het MNP zou een goed uitgangspunt kunnen zijn – scenario’s ontwikkelen waarin zulke functies, waarden en betekenissen duurzaam opgenomen zijn in de gebruiksvormen van de toekomst. De voortgang van dit onderzoek rapporteren we in *LANDSCHAP* en over vier jaar presenteren we de resultaten in China op het volgende IALE-congres. Een dergelijk project – andere vormen zijn uiteraard ook denkbaar en suggesties dienaangaande meer dan welkom – zal ons zeker nieuwe inzichten, concepten en methodologieën leveren en is bovendien van eminent maatschappelijk belang is. Wat mij betreft hoeft de WLO nog niet met pensioen!

Foto **Staatsbosbeheer**
Matthijs Schouten, de
nieuwe WLO voorzitter